

Elżbieta Tyralska-Wojtycza

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

18 lat egzaminu gimnazjalnego Coś się kończy, coś się zaczyna – z doświadczeń własnych

Wprowadzenie

Przypomnienie jak zmieniał się egzamin gimnazjalny i jego odbiór społeczny w niemal dwóch dekadach jego trwania może być dobrym przykładem wdrażanego właśnie egzaminu ósmoklasisty. Czy w trakcie przygotowywania nowego egzaminu ósmoklasisty wykorzystano doświadczenia z lat poprzednich? Jak uczniowie, rodzice, nauczyciele i egzaminatorzy przyjęli nowy egzamin w tym szczególnie trudnym roku podwójnego rocznika uczniów ubiegających się o przyjęcie do szkół średnich?

Przywołanie egzaminu gimnazjalnego może też być zachętą do analizy wyników i pogłębionej refleksji na temat tego, z jakimi umiejętnościami wychodzą ósmoklasiści z nowej, 8-letniej szkoły podstawowej.

Egzamin gimnazjalny jako nowa formuła egzaminowania w 2002 roku

Egzamin gimnazjalny został wprowadzony *Rozporządzeniem MEN z dnia 19 kwietnia 1999 r. w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych* i stanowił absolutne novum w szkolnictwie polskim.

Wszyscy zainteresowani dowiedzieli się wówczas, jakie są różnice w zasadach oceniania wewnątrzszkolnego i zewnętrznego, cele i podstawy prawne tego egzaminu. W 2000 roku, na dwa lata przed pierwszym egzaminem gimnazjalnym, udzielano odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące tego egzaminu:

- Czy każdy uczeń trzeciej klasy gimnazjum musi zdawać egzamin?
- Co będzie sprawdzane podczas egzaminu gimnazjalnego?
- Kiedy i gdzie odbędzie się egzamin?
- Kto ustala zestawy zadań egzaminacyjnych?
- Kto zorganizuje egzamin?
- Jaki będzie przebieg egzaminu?
- Gdzie będzie można znaleźć informacje o egzaminie dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych?
- Kto sprawdzi prace uczniów?
- W jaki sposób będzie zapisany wynik egzaminu?
- Kto otrzyma informacje o wynikach?
- Kiedy zostaną przekazane informacje o wynikach?

W tym celu Centralna Komisja Egzaminacyjna, we współpracy z okręgowymi komisjami egzaminacyjnymi, przygotowała i opublikowała w roku 2000 *Informator o egzaminie gimnazjalnym w 2002 roku*. Zawarto w nim informacje o każdej jego części wraz ze standardami wymagań egzaminacyjnych oraz próbnymi arkuszami egzaminacyjnymi. Powstały też wówczas opracowania dotyczące tego egzaminu.

Ewolucja egzaminu gimnazjalnego

Ponieważ przyszedł czas ostatniej edycji egzaminu gimnazjalnego, wydaje się, że warto przypomnieć kluczowe działania podejmowane przez pracowników okręgowych komisji egzaminacyjnych, a zwłaszcza OKE w Krakowie, w trakcie jego istnienia. Jest to temat obszerny, zatem do celów niniejszego referatu jedynie zasygnalizuję jego kluczowe kwestie, by uświadomić odbiorcom, jak od podstaw tworzono tę nową rzeczywistość w szkolnictwie polskim.

Lata 1999–2001 to okres poprzedzający pierwszy egzamin gimnazjalny. Obejmował on aktywne prace nad szczegółami koncepcji organizacji egzaminu gimnazjalnego na tle ówczesnego prawodawstwa oraz jego kształtem dydaktycznym – zwłaszcza materiałów egzaminacyjnych. Trzeba przypomnieć, że ostateczna forma standardów wymagań egzaminacyjnych, które wraz z podstawą programową były wyznacznikiem umiejętności sprawdzanych podczas egzaminu, ukazała się w 2001 roku. Istotne także było to, że egzamin miał charakter międzyprzedmiotowy, czyli np. matematyczno-przyrodniczy obejmował matematykę, biologię, chemię, fizykę i geografę, a także treści ścieżek edukacyjnych. Arkusze egzaminacyjne części humanistycznej i części matematyczno-przyrodniczej zawierały zarówno zadania zamknięte, jak i otwarte. Egzaminu z języków obcych wówczas nie zaplanowano. Formułowano wtedy zasady oceniania zadań otwartych. CKE zorganizowała także zajęcia warsztatowe, w trakcie których opracowano – obowiązujące do dziś – kryteria oceniania prac uczniów dyslektycznych.

Nawiązywano wówczas współpracę z nauczycielami, doradcami metodycznymi i pracownikami naukowymi/dydaktycznymi wyższych uczelni – kandydatami na egzaminatorów i/lub autorów czy recenzentów zadań, popularyzując w ten sposób formułę tego egzaminu i doskonaląc/kształtując umiejętności dydaktyczne nauczycieli. Niezależnie od działań w obrębie samej OKE w Krakowie, CKE podejmowała m.in. takie działania, jak szkolenie pracowników OKE w zakresie konstrukcji zadań egzaminacyjnych czy opracowywanie programów szkoleń kandydatów na egzaminatorów. Prowadzono szeroko zakrojoną akcję promującą egzamin adresowaną do dyrektorów szkół, przedstawicieli organów prowadzących szkoły oraz pracowników KO. Przygotowywano procedury organizacji i przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego, instrukcje a nawet wzory arkuszy, początkowo z przeznaczeniem dla naszej OKE, a następnie uczestniczono w pracach CKE nad tworzeniem ogólnopolskich dokumentów na potrzeby tego egzaminu. W związku z tym, że OKE w Krakowie obejmuje trzy rozległe województwa (lubelskie, małopolskie, podkarpackie) odbiór prac, tworzenie ośrodków koordynacji oceniania, powoływanie zespołów egzaminatorów i organizacja oceniania miały szczególnie złożony charakter w porównaniu z komisjami o bardziej zwartym terytorium czy mniejszej liczbie szkół, a tym samym zdających.

W maju 2001 roku z inicjatywy OKE w Krakowie przeprowadzono prepiłotaż egzaminu gimnazjalnego o charakterze lokalnym, którego celem było m.in. sprawdzenie przygotowania organizacyjnego przeprowadzenia tego nowego w polskiej rzeczywistości egzaminu, a także sprawności merytorycznej oceny prac uczniów. Standaryzację materiałów egzaminacyjnych przeprowadzano, zgodnie z wytycznymi CKE, na terenie trzech okręgowych komisji. W październiku 2001 roku przeprowadzono pilotaż ogólnopolski.

W roku 2002 miała miejsce pierwsza w powojennej historii polskiego szkolnictwa edycja egzaminu gimnazjalnego, a w kolejnych latach nastąpiły modyfikacje, np. pierwotnie nasze prawodawstwo nie uwzględniało sytuacji niesamodzielności uczniów podczas egzaminu. W rezultacie – po ustaleniu, że takie sytuacje zaistniały – możliwe było przeprowadzenie w szkołach podejrzanych o niesamodzielność uczniów działań jedynie weryfikujących tę sytuację, bez konsekwencji prawnych unieważnienia egzaminu. Skorygowane prawo obowiązywało już w roku następnym.

W związku z tym, że w egzaminie gimnazjalnym OKE w Krakowie w 2002 roku uczestniczyło 121 327 uczniów, do oceny prac powołano 63 zespoły egzaminatorów (ZE) oceniające prace pisane na arkuszach standardowych oraz 3 zespoły egzaminatorów oceniających prace uczniów z dostosowaniami. Rozległy obszar działania naszej komisji sprzyjał wprowadzeniu elementów e-learningu, dzięki którym usprawniono kontaktowanie się z kadrą egzaminatorów i egzaminatorami. Wprowadzenie platformy Moodle do praktyki egzaminacyjnej ułatwiło także systematyczną współpracę, mającą na celu dostarczenie narzędzi doskonalenia umiejętności obiektywnego, trafnego oceniania, rekrutacji egzaminatorów do zespołów oceniających prace uczniów, a także kontaktów z przewodniczącymi zespołów egzaminatorów (PZE) podczas oceniania prac i sprawozdawania wyników pracy.

Od roku 2003 w OKE w Krakowie przygotowywano *Biuletyny informacyjne o wynikach egzaminu gimnazjalnego*. Starano się w nich dostarczyć nie tylko zwięzłej informacji o wynikach tegoż egzaminu, lecz także pokazywać możliwości interpretacji dydaktycznej wyniku.

Krokiem zmierzającym do zwiększenia obiektywności pomiaru osiągnięć egzaminacyjnych uczniów czy utrudnienia niesamodzielności pracy podczas egzaminu było wprowadzenie w 2004 roku trzech wersji arkuszy egzaminacyjnych bazujących na arkuszu podstawowym. Dotyczyło to jedynie zadań zamkniętych w arkuszach standardowych. Aby usprawnić wypłacanie należności za ocenę prac, wprowadzono w tym samym roku elektroniczny system umów. Mając na uwadze potrzebę doskonalenia umiejętności autorów zadań, a także wyłonienie nowych autorów OKE w Krakowie zorganizowała i przeprowadziła kurs dla recenzentów i autorów zadań oraz zaproponowała – w skali ogólnopolskiej – konkursy na zestawy zadań do obydwu części egzaminu gimnazjalnego.

W celu poszerzenia grupy kompetentnej kadry po raz pierwszy w 2004 roku zorganizowano wspólne szkolenie przewodniczących zespołów egzaminatorów i drugich egzaminatorów (zwanych weryfikatorami) przed ocenianiem. W tym czasie OKE w Krakowie wprowadziła także odrębny serwis Moodle, do którego

możliwe było zalogowanie się dowolnej osoby i zapoznanie z refleksjami poegzaminacyjnymi, wnioskami płynącymi z wyników egzaminów, przykładowymi zadaniami egzaminacyjnymi, bieżącymi publikacjami na temat diagnostyki edukacyjnej itp., wszystko po to, by szeroki odbiorca – nie tylko nauczyciele, ale także np. rodzice – mógł dowiedzieć się więcej o egzaminie gimnazjalnym. Odrębną kwestią był Moodle dla dyrektorów szkół udostępniany w związku z próbnymi egzaminami organizowanymi przez OKE w Krakowie.

Kolejnym zagadnieniem są wglądy, które początkowo w zasadzie nie miały miejsca, potem jednak stawały się coraz powszechniejsze. Są one prowadzone zgodnie z § 101 *Rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, na wniosek absolwenta sprawdzony i oceniony arkusz egzaminacyjny, w tym karta odpowiedzi, są udostępniane absolwentowi do wglądu w miejscu i czasie wskazanym przez dyrektora komisji okręgowej.*

Kolejne lata zapisały się wprowadzeniem dalszych nowości. W 2005 roku zmieniono termin egzaminu, z dotychczasowego w maju na kwiecień. Nie pozostawiono także bez wsparcia nauczycieli i uczniów z dostosowaniami edukacyjnymi. Dotyczyło to wówczas uczniów słabowidzących i niewidomych, słabosłyszących i niesłyszących oraz uczniów z niesprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Warto tu zwrócić uwagę, że początkowo arkusze egzaminacyjne dla tych uczniów były tworzone oddzielnie, czyli nie na bazie arkuszy standardowych. Po raz pierwszy próbę modyfikacji arkuszy standardowych dla uczniów słabosłyszących i niesłyszących wprowadzono w części matematyczno-przyrodniczej próbnego egzaminu w OKE w Krakowie w 2006 roku. W tym samym roku zamiast materiałów wydrukowanych dyrektorzy szkół z terenu działania OKE w Krakowie otrzymali płytke CD z materiałami egzaminacyjnymi z głównych i próbnych egzaminów gimnazjalnych. CKE wprowadziła broszury dla egzaminatorów i prowadzących szkolenia przed ocenianiem.

W 2006 roku zastosowano testy diagnostyczne służące weryfikacji kryterialnego czynnościowego oceniania prac uczniów, tzw. test gotowości – stosowany zaraz po szkoleniu i test wytrwałości – stosowany w połowie oceniania. Dążąc do zwiększenia poprawności oceniania, w 2007 roku wprowadzono trzech weryfikatorów na dwa zespoły egzaminatorów, a w 2008 roku w każdym zespole egzaminatorów pracowało dwóch weryfikatorów. Łącznie weryfikowano wówczas 15% prac (pierwsza ocena i weryfikacja). W tym samym roku zrezygnowano także z funkcji koordynatora oceniania w Ośrodku Koordynacji Oceniania (OKO) na rzecz koordynacji elektronicznej poprzez Moodle wprowadzonej próbnie rok wcześniej. W zespołach egzaminatorów zrezygnowano także z funkcji zastępcy przewodniczącego zespołu egzaminatorów (PZE) na rzecz asystenta technicznego, z czego także wkrótce zrezygnowano, uznając, że dbałość o techniczną stronę pracy egzaminatora należy do egzaminatora. Także w 2008 roku przeprowadzono próbny egzamin gimnazjalny z j. obcego – arkusz standardowy oraz dla uczniów z wadami wzroku i słuchu. W 2009 roku przeprowadzono próbny egzamin gimnazjalny z języka obcego dla uczniów z niesprawnością intelektualną w stopniu lekkim piszących na arkuszu

dostosowanym. Charakterystyczne było to, że arkusze z j. obcego zawierały tylko zadania zamknięte. W 2009 roku zrezygnowano z trzech wersji arkusza standardowego i poprzestano na dwóch wersjach takiego arkusza.

W 2010 roku pracownia egzaminu gimnazjalnego OKE w Krakowie, dbając o jakość pracy kadry egzaminatorów i egzaminatorów, wprowadziła elektroniczną książkę z dokumentacją egzaminacyjną, tzw. *Niezbędnik egzaminatora*, zamieszczaną przed sesją, tak by każdy egzaminatorów mógł odpowiednio wcześniej przygotować się organizacyjnie do swojej pracy. W związku z reformą dotyczącą podstawy programowej wprowadzoną rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z dnia 15 stycznia 2009 r.) rozpoczęto w roku 2010 cykl doszkoleń egzaminatorów.

Były to szkolenia związane ze zmianą sposobu oceniania z kryterialnego czynnościowego na kryterialny holistyczny. OKE w Krakowie, dbając o jakość oceniania prac uczniów, przeprowadziła dodatkowo szkolenie PZE (Bochnia 2010). Wiosną 2011 roku zorganizowano powszechne spotkania szkoleniowe dla dyrektorów gimnazjów oraz nauczycieli – przedstawicieli szkół – z j. polskiego, matematyki i języka obcego, wdrażające w ten sposób do tzw. nowej formuły egzaminu gimnazjalnego. Dotyczyły to zarówno formy zadań, jak i sposobu oceniania.

Nowy egzamin gimnazjalny cechował się zmianami organizacyjnymi, np. zamiast części humanistycznej – łączącej j. polski, historię, WOS i ścieżki edukacyjne – w obrębie tej części egzaminu wprowadzono zakresy, odpowiednio z j. polskiego oraz z historii z WOS-em. W części matematyczno-przyrodniczej wprowadzano zakres z matematyki oraz przedmiotów przyrodniczych, obejmujący biologię, chemię, fizykę i geografę. W przypadku j. obcych wprowadzono dwa poziomy: podstawowy i rozszerzony. Przy czym arkusze z j. polskiego, matematyki oraz poziomu rozszerzonego j. obcego obejmowały zarówno zadania zamknięte, jak i otwarte, natomiast arkusze z historii z WOS-em, przedmiotów przyrodniczych i poziomu podstawowego – jedynie zadania zamknięte. Dodatkowo do egzaminu z poziomu rozszerzonego obowiązkowo przystępowali tylko uczniowie kontynuujący naukę danego języka ze szkoły podstawowej, pozostali mogli, lecz nie musieli, pisać egzamin na poziomie rozszerzonym. Zmiana formuły egzaminu gimnazjalnego poskutkowałą zmianą zasad rekrutacji egzaminatorów do oceniania prac. W zasadzie czynnymi egzaminatorami pozostali jedynie poloniści i matematycy. W przypadku j. obcego, ponieważ egzamin dotyczył jednego języka, od początku szkolono tylko egzaminatorów z zakresu danego języka obcego.

Zmiany nastąpiły także w kwestiach merytorycznych, np. w zasadach oceniania zadań otwartych było to przejście z systemu oceniania kryterialnego czynnościowego na kryterialne holistyczne. Zauważalne były także zmiany konstrukcyjne zadań zamkniętych. Od 2012 roku oprócz zadań wielokrotnego wyboru wprowadzono także zadania prawda/fałsz i na dobieranie. Używano także stałych form poleceń w poszczególnych formach zadań.

W latach 2008 prowadzone były prace pilotażowe nad wprowadzeniem e-oceny. W 2013 roku CKE przeprowadziła ogólnopolskie szkolenia egzaminatorów matematyki egzaminu gimnazjalnego i maturalnego przygotowujące do elektronicznego oceniania prac uczniów. W 2015 roku wdrożono e-ocenianie w czterech okręgowych komisjach: w Jaworznie, Krakowie, Łodzi i Warszawie. Rok później gimnazjalne prace z matematyki oceniane były elektronicznie już w całym kraju, jednak z wyłączeniem prac uczniów dyslektycznych. W 2017 roku do e-oceniania włączono także prace dyslektyków. Trzeba jednak zaznaczyć, że e-ocenianie – od początku masowego stosowania tej formy oceniania do 2019 roku – dotyczyło jedynie prac standardowych z matematyki. Prace uczniów, którzy mają dostosowania form (arkusze G2, G3-6, G7, G8 i inne, tj. łączące np. dwie formy dostosowania) egzaminu oceniane są cały czas w formie papierowej.

Podsumowanie

W ten sposób jedynie pokrótce zasygnalizowałam, jak system egzaminów zewnętrznych, a tym samym diagnostyka edukacyjna, wkraczały w proces kształcenia szkolnego. Ujęcie chronologiczne tych zmian zapewne nie jest najciekawszą formą prezentacji. Może dla części odbiorców ciekawsza byłaby analiza problemowa.

Jednak chciałam:

- pokazać, jak w kolejnych latach egzaminu gimnazjalnego system ten był modyfikowany i doskonalony;
- uwidocznic, jak wiele pracy włożono, by zbudować zaufanie do egzaminów zewnętrznych na tym etapie kształcenia i wychowania;
- przybliżyć, jak wiele uczyniono, by system oceniania miał należyte miejsce w szkolnictwie polskim;
- dać odbiorcy szansę na refleksję nad tym, czy doświadczenia gimnazjalne zostały wykorzystane w kolejnej wersji systemu egzaminowania, czyli w egzaminie po 8-letniej szkole podstawowej;
- zaciekawic, czy wprowadzone zmiany będą miały charakter postępowy;
- zwrócić uwagę na to, czy dołożono starań, by egzamin ósmoklasisty właściwie popularyzować wśród różnych grup odbiorców.

Skupię się jeszcze na kilku kwestiach.

- Zauważalne jest, że sama formuła kształtu arkusza jest podobna do arkusza gimnazjalnego. Może zastanawiać fakt, czy – jak na poziom ósmoklasisty – słuszne jest, że tak szeroko rozbudowano *Instrukcje dla ucznia*, z którymi ma zapoznać się przed rozpoczęciem pracy (zajmują one dwie strony). Widać uznano, że taka forma ilustracji sposobu wypełniania karty odpowiedzi, będzie czytelniejsza dla zdających niż stosowana w egzaminie gimnazjalnym.
- Zastanawiać się można, czy dziedziczone stałe, sztywne formy poleceń w poszczególnych formach zadań zamkniętych są słuszne. Czy nie będzie to źródłem frustracji, gdy uczeń zetknie się chociażby podczas innych prac pisemnych w szkole czy poza nią z innym systemem formułowania poleceń.

- Czy 50-procentowy udział punktowy zadań otwartych z matematyki, czyli 6 zadań otwartych w egzaminie ósmoklasisty zamiast 3 (ok. 30-procentowy udział w ogólnej liczbie punktów) w egzaminie gimnazjalnym z matematyki wzmocni pracę dydaktyczną nauczycieli w tej dziedzinie?
- Być może dobrze stało się, że w przypadku j. polskiego zadania do danego tekstu – niezależnie od ich formy (czy są to zadania zamknięte, czy zadania otwarte) zamieszczono bezpośrednio pod tekstem dotyczącym tych zadań w odróżnieniu od egzaminu gimnazjalnego, w którym w przypadku zadań otwartych umieszczonych w arkuszu po zadaniach zamkniętych kierowano ucznia do jednej z poprzednich stron. Wówczas tracił on czas na powrót nie tylko do którejś ze wskazanych stron, lecz także musiał od początku wdrażać się do odległego niejednokrotnie tekstu, przez co dodatkowo jeszcze tracił czas.
- Czy kontynuacja odrębnego systemu punktowania zadań zamkniętych w egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego i matematyki w stosunku do sposobu punktowania zadań zamkniętych z języków obcych jest słuszna?

Na zakończenie wróćmy jeszcze do pytania, jak uczniowie, rodzice, nauczyciele i egzaminatorzy przyjęli nowy egzamin w tym szczególnie trudnym roku podwójnego rocznika uczniów ubiegających się o przyjęcie do szkół średnich. W bieżącym roku liczba wniosków o wgląd była ponadtrzykrotnie większa niż np. w ubiegłorocznym egzaminie gimnazjalnym. W ciągu dwóch tygodni czerwca 220 gimnazjalistów w obecności rodzica obejrzało 209 prac z części humanistycznej, 275 prac z części matematyczno-przyrodniczej i 68 prac z j. angielskiego). Równolegle organizowano wglądy dla ósmoklasistów. Zrealizowano 514 wniosków o wgląd do pracy, w tym 440 z j. polskiego, 363 z matematyki i 226 z j. angielskiego. Wielu wnioskodawców nie ukrywało, że „szuka punktów”, składając wnioski pisemne o zmianę wyniku, których zasadność trzeba było rozpatrzyć, a w przypadku stwierdzenia błędu skorygować wynik.

Część egzaminatorów z matematyki z przyjemnością wróciła do oceniania tradycyjnego, jednak znaczna część była zawiedziona, że prace nie są oceniane w systemie elektronicznym. Związane to jest z zaletami e-ocenia, tzn. w e-oceniu egzaminator ocenia tylko jedno zadanie w wielu pracach. Tymczasem w egzaminie ósmoklasisty egzaminator ocenia wszystkie prace w arkuszu. Dodatkowo, było tych zadań 6 za 15 punktów, a nie – jak w egzaminie gimnazjalnym – 3 zadania za ok. 9 punktów (ok. 9 punktów, bo różna była liczba punktów w różnych latach egzaminu). W Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie próbowano pomóc egzaminatorom w ten sposób, że ograniczono liczbę zadań otwartych ocenianych przez jednego egzaminatora do trzech, w związku z czym na wynik zdającego składał się rezultat oceny dwóch egzaminatorów.

